

« ցօղ իմաստասէր. այլ ի բազում առ-
« նելեաց հաստատի... »:

*

Պետրոս այս խրատականէն վերջը, « Այլ խրատ վառն աղբի ցառոց, որ մին ժամն կտրէ բշկեր » վերնազրով գլուխ մը կը սկսի, որուն սկզբնական մասը կարեոր կը համարիմ գրել, զի ընդհանուր բժշկական պատմութեան կը վերաբերի. ահաւասիկ այն.

« Եւ այս գրքիս անունն թաղվիմ ըռաւ » պան կոչեն և այնոր ընկերն մինն հաւ-
« ճրլապայեանն է, Եւսթիթալիսի իսայ. »
« Պաղտատայ Կշտին, Ջիւրացի է, զայս
« գիրքս թարգմանողն: Սա Բ գիրք է թարգ-
« մանել, մէկն թաղվիմ ըռապան մէկն
« այլ հաճլպայեամ: Եւ զայս գիրքս մահ-
« մատ զաքարիան թարգմանել է, որու
« ելի նդապն ոսգի կասեն »:

Պաղտատայի հեղինակներն են ասոնք, որոնք մեր բոլոր բժշկարաններու մէջ կը յիշուին, բայց այս ձեռագրիս մէջ ասոնց գրուածներէն խիստ համառօտ մաս մը մէջ բերուած է:

*

Այս կը գրէ Արփիեա խոտին, Հաւասիխա ծաղկին, Լուսին խոտին, Մարդածաղիկ բոյսին, Լոշտակ խոտին հրաշագործ պատմութիւնները, բայց խիստ համառօտ, և շարունակելով զեռ բժշկարանը՝ կը գրէ շատ մը դեղատոմսեր զանազան ցաւերու համար. ու կը վերջացնէ՝ գրելով բառերու մեկնութիւններու երկու Գլուխ և հուսկ՝ այն Յիշատակարանը, զոր արտազրեցի վերեւ:

Ձեռագիրս իւր նախորդին հետ ցոյց կու տայ, թէ բժշկութիւնը ո՞րչափ յարգի եղած է վանի մէջ, և անշուշտ այդ բանին գիտակ էր վանեցի Հոգեւոյս Գաբրիէլն Եպ. Սրուանձտեանց, որ իր Մանանայ, Համով Հոտով գեղեցիկ աշխատութիւններուն մէջ

այնչափ հետաքրքրական էջեր նուիրած է վանայ հայրենի աւանդական բժշկութեան, և կարեւոր գումար մ'ալ յետոյ կտակ ըրած, որպէս զի իւր Հայրենիքին մէջ Հիւանդանոց մը շինուի:

Մենապէս երախտապարտ եմ Հ. Եսայի Տայեցի բարեկամիս, որ գեղեցիկ առիթը ընձեռեց ինձ, վան քաղաքի մէջ երկրորդ բժշկարանն ալ ճանչնալու:

ՏՕԹԹ. ՎԱՐՄ 8 ԹՈՐՈՍԵԱՆ

Վիեննայի — Ս. Ղազար

6 փետրուար 1925

(Շարունակելի)

ԼԵՋՈՒՍԿԻՏԱԿԱՆ

ՍՈՐԱԿԱՆ

Մեծ. Պ. Թիրետքեան յատուկ գրութեան մ'ուղղելով Խմբագրութեան՝ կ'անդրադառնայ վերտին այս խնդրական յառիս նկատմամբ յարուցում բուժովիմին. սակայն դիտելով որ իրեն ետ տեսութեանք ետ յոյս մը չեն ծագեր խնդրան ուղղակի յոժման համար, դիտելով մոռումսն որ յերթիս և զանազան ազգային պարբերականներու մէջ սոյն բաժնի մասնակցող արգոյ բաժնաւորք կը ձանկուն հաստատարայեա որ իւրեղոյս յոժման համեմատական իրաւագրութեան րիւր միայն կարող է տալ, կը ներկայացնենք ստալիկայ յօդուածով՝ մասնագետի մը տեսութեան և տնտեսաբանութեան, և այստեղ այն ևս մեզի համար փոխուած կը համարենք արդէն իսկ շատ յերկարած վիճարկութեանը:

ԽԵՐԹ.

Խնդրոյս ներկայ վիճակին մէջ մեր արգոյ բանասէրը համաձայն կը թուին ընդունելու Սորակայ ձեռն իրրե հարազատ բառ և ոչ արդիւնք զբազարական սխալի:

1. « ՍՐԱԿԱՆՏԵԱՆԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆՈՅ ԿՍԱԿԸ », Արեւիկ. Կ. Պոլս. Բեւ 2836, 17 յուլիս 1893.

Այս հիման վրայ հաստատուած՝ կը համարինք որ ի զուր է պարսկական կամ օտար լեզուի եկամուտ փոխառութիւն տեսնել բառիս մէջ, լատ մեր կարծեաց Սորալայ ամէն հանգամանք և յատկութիւն ունի զուտ հայերէն հարազատ բառ նկատուելու, նման այն ազնուական բառախումբը կազմողներու՝ զորս համեմատական լեզուագիտութիւնը կը դասակարգէ իրրի բնիկ հարազատ տոհմային բառեր հայերէն լեզուի, որոնք քոյր լեզուախումբերու մէջ պահուած համագոր արմատներով կը լուսաբանուին հաստատուն ստուգաբանական օրէնքներու համաձայն:

Ներկայ խնդրոյս լուծման բանալին կուտայ միջ հայերէն և տառի ստուգաբանական համեմատութիւնը, դիտելով որ հնդկերոպական ցեղի յունալատին ճիւղերու մէջ $u = s$ յաճախ յառաջ կը բերէ համապատասխան c, k ձայները, կանոն մը որուն ապացոյցը նաև հայերէնի բառակազմութեան մէջ յայտնի կը տեսնենք ք և ու-ի լծորդութեամբ շատ առիթներու մէջ:

Համաօտութեան համար համեմատութեան առնուցը հոս միայն մի քանի բառեր, որոնց ստուգաբանութիւնը կը հաւաստէ մեր եզրակացութիւնը: Առնուցը սիրտ, սէր, սար և ստգ բառերը, որոնց կարելի է զուգել դիւ շարք մը զուտ բնիկ հայկական բառեր և սկզբնատարով:

ՍԻՐՏ. ունի իւր համապատասխանը հնդեր. kard արմատին մէջ, որ Սանսքրիթի մէջ կուտայ hrđ, khrd և skard ձևերը, զենտի մէջ zarədaya, յունարէն $\chi\alpha\rho\delta\iota\alpha$, $\chi\epsilon\alpha\rho$ արմատէ, և լատիներէնի մէջ cor, cor-dis. ինչպէս հին իռլանտ. cride, գոթ. hairta յորմէ անկլոսաքս. herta, անգլ. heart, գերմ. herz, լիթուաներէն szirdis և եկեղ-սլաւ. srudice և այլն:

ՍԷՐ. որ կը համապատասխանէ հնդեւրոպ. kei, koiro և gar, ger արմատի, յորմէ սանսքր. cēva և kam, kamra. յունարէն արմատն անստոյգ է, կարելի է համեմատել ընդ $\chi\alpha\rho\iota$ թէպէտ և ոչ ա-

պահով. լատին. car ի caritas և carus, լիթ. geras, եկ. սլաւ zra, zreti, գոթ. kaerr անկլոսաքս. cearu, cearig, որուն հետ թերեւ կարենայ համեմատուիլ նաև հայերէնն պրիկայ աւելի քան ընդ սիկաւրեանն հոովմայեցի:

ՍԱՐ. (զլուի) համապատասխան հնդեր. kar, kara յորմէ սանսքրիթ. cīras սկզբնաբար çaras, զենտ sarah, յունարէն $\chi\alpha\rho\alpha$ և $\chi\alpha\rho\eta$, լատիներէն cer պահուած ի բառս cervi, cerebrum թերեւ նաև ի culmen և մանաւանդ ի celsus.

ՍՈՒԳ. որուն համապատասխանն հնդեւրոպական արմատներու մէջ ունինք ku կամ kuk յորմէ յառաջ կուգայ սանսքրիթի մէջ kuj և çoka, յունարէն $\chi\alpha\omega\upsilon\alpha$: լատիներէնն աներևութացած կ'երևի՝ եթէ չուզենք gug արմատ մը նշմարել ի lucus, lugeo համեմատ յունական $\gamma\omicron\gamma\gamma\upsilon$ - $\zeta\epsilon\upsilon$ -ի, եկեղ. սլ. kujaja, skyca լիթուաներէն szaukti. և այլն:

Արդ այս հանգիստութեան կամ համեմատութեան զօրութեամբ մեր խնդրական տրակայ-ի տր արմատն ալ իւր համագոր պիտի ունենայ յունալատին լեզուախումբի մէջ c, k ձայնով համապատասխան արմատ մը: Եւ յիշատի կը տեսնենք հնդեւրոպական սկզբնական kur արմատի մը լծորդ՝ սանսքրիթ ura որուն մէջ սկընաւ տառ (k) և հազագի կորուստն անկայտնի է, համեմատելով յունարէն $\chi\eta\rho$ և լատիններէն cura բառերու: Այս մի և նոյն արմատը կը գտնենք նաև անկլոսաքսոն և գերման լեզուախումբերու մէջ kara, koera, kurr, queran բառերով մէկ կողմանէ և միւս կողմանէ sorge, sorry, sorrow բառերով:

Հետեւաբար հայկական արմատ բառս տր կը նշանակէ իւր քոյր լեզուներու նման հոգ, խնամք, ուստի և բարգոյթիւնս աւրակալ $\equiv$ խնամատար, հոգաբարձու և համապատասխան է իմաստով և ձայնիւ լատին curagulus (curagendarius)

բառի, որ բացի ներթական հոգատարի նշանակութենէ, ունի նաև պետական գործերու պաշտօնակալի, վերակոցութի իմաստը։ Աւելին խնդրական ստրկով ասպատակին է իմաստով վերակոցան պաշտօննեայն արքունի ասպատակին։

Իացի այս յունական հանգիստութենէ՝ նոյն իսկ հայերէնի ներքին կազմութեամբ կարելի է հաւաստել որ արմատին իմաստը, լծորդելով զայն զբական լեզուի մէջ պահուած հումանիշ արմատի մը զոր ձեռով է հնչեալ, յորմէ գորով է անսգորայն = իբրև անգորով. զարմեալ համեմատութեամբ ուրիշ ժողովրդական բայց հին ձևի միևնոյն զոր = տր ամատին որ պահուած է գորգորայն (ցրգայ) մի և նոյն իմաստն ունեցող բառին մէջ։

Հ. Յ. ԱՅԵՐ

ՀԱՅԵՐԵՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ԺԱՌԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

(առ. Վանսիկ 1861)

ՅԱՆՕԹ. Սակերերանի ճառերուն մէջ երկացած նոր բառերը՝ որոնք Հայկազեան բառարանի մէջ մտած չեն, առնուած են արդէն Առձեռնի մէջ։ Այս բառերը ես հոս նորէն չեմ յիշեր։ Եւ խօսքի միայն այն քանի մը բառերուն վրայ՝ որոնք կամ մոռցուած են Առձեռնի մէջ ալ և կամ առանձին նկատողութեան պէտք ունին։

1. Կարամուտ

Անդրիական ճառերուն մէջ (էջ 800) Սակերեան խօսելով գլխու սակրային կազմութեան վրայ՝ կ'ըսէ. «Եւ պատճառ՝ զի մի յեկեղեց վտանգից կամ զանից ի վերայ գլխոյն՝ փնաս կրեսցեն զգայարանն, այլ զի ընդդէմ կացցեն զօղուածն և առանց փնասու զնա պահեսցեն. ըստ որում ոչ

եղև մի զօղուած և ոչ մի սակր որ ծածկէ զնա, այլ յամենայն կողմանց կարս բազում ունի և բազում զգուշութիւն նորա ըստ ամենայն պատճառի»։ Հոս կար՝ ինչպէս ունի նաև ԱՐ, կը նշանակէ «անհամեմուն յօղը»։ Սակերեան այնուհետև կ'աւելցնէ. «Իսկ ծիտը արտաքուստ ստէպ մտելոյ դիւրաւ արտաքու քաղի, ոչ կարելով ազդել ի ներքս ընդ այնմ կորսմանս ոսկրազօդիցն»։ ԱՐ ստորագծեալ բառին տեղ ունի կորսմանը «անդամաց կպած՝ կցած տեղերը»։ Որովհետև այս ձևը կրնայ ստուգարանով իբր կոր և ամուր բառերէն կազմուած բարդ մը, ուստի յայտնի չէ՝ թէ կորսմանը հասարակ տը պազրական վրիպակ մ'է, թէ՛ հիմնուած է ձեռագրիներու ստոյգ համեմատութեան վրայ և ընդհակառակը կորսման ձեռն է վրիպակ։ Բայտ իս ուղիղ ըլլալու է վերջինը, իբր բարդուած կոր և մուտ (մտա, նեկ) բառերէն, ինչպէս կը թուի ցուցնել նաև մտեոյ բառը։ Կարամուտ կը նշանակէ ուրեմն «զօդերուն, յօղուածներուն մուտքը»։ Յունարէն բնագրին համեմատութիւնը կրնայ վճռել խնդրել։

2. Հարմարեղ

Չի ոչ ալիքն անհամարյոք հեղձուցին զնա և ոչ զազանակերպն որ եկու զնա՝ ասպականեաց և կորոյս, այլ պահեսց զնա և տարաւ հասոյց ի քաղաքն (էջ 39)։ — Խօսքը Յովնանի մասին է։

Այս հատուածին մէջ ապակոնեաց բառին դէմ օրինակ մը ունի հորհրդեաց, այլ օր. «հարեաց և կամ հայեաց զնա»։

Իստոյանները չեն յիշեր հարհարեղ ձևը. բայց այս բառը իրօք կայ գաւառականներուն մէջ՝ «ցնցել, տորբել, ըստ ընդդէմ տորբելով վրան կեզ բանալ» իմաստով։

3. Ուլիազ

Ամբարձի զաչս իմ և տեսի, և աչա այր զգեցեալ բաղէն (այս է պատմուհան